

Inleiding bij lezing van Christian Wiman, Berne-Abdij, 16 maart 2019

Taede A. Smedes

Vanmiddag hebben wij het genoegen om te mogen luisteren naar een voordracht van Christian Wiman, waarna we met hem in gesprek zullen gaan. Om Wiman te introduceren, zal ik beginnen met een aantal feiten te noemen.

Christian Wiman (1966) is een Amerikaanse dichter. Hij debuteerde in 1997 met de bundel *The Long Home* die bekroond werd met de Nicholas Roerich Prize. Zijn bundel *Every Riven Thing* uit 2010 werd door de dichter en criticus Dan Chiasson uitgeroepen tot een van de beste poëziebundels van 2010. In 2016 won hij de Aiken Taylor Award for Modern American Poetry.

Van 2003 tot 2013 was Wiman hoofdredacteur van *Poetry*, het oudste Amerikaanse tijdschrift over dichtkunst. Hij doceert nu literatuur & religie aan Yale Divinity School en het Yale Institute of Sacred Music. Naast gedichten schreef hij ook essays voor o.a. *The Atlantic*, *Harper's*, *The New York Times Book Review*, *The New Yorker* and *The Sewanee Review*. Zijn essayistische boek *My Bright Abyss* uit 2013 werd door de schrijver Willem Jan Otten in het Nederlands vertaald als *Mijn heldere afgrond*. En nu verschijnt er dus de Nederlandse vertaling van zijn nieuwe essay *He Held Radical Light: The Art of Faith, the Faith of Art* dat eind 2018 verscheen.

Veel Amerikaanse dichters staan bekend om hun obscuriteit (Amerikaanse dichters hebben traditioneel een sterke band met het academische leven en ze publiceren veelal in tamelijk elitaire tijdschriften). Daarentegen staat Wiman bekend om zijn laagdrempelige en heldere poëzie. Hij wordt wel vergeleken met andere Amerikaanse dichters als Daniel Brown, A.E. Stallings, David Yezzi en Kay Ryan. Velen zien hem ook als degene die het tijdschrift *Poetry* onder de aandacht van een groter publiek wist te brengen door essays van populaire schrijvers als Christopher Hitchens en Clive James op te nemen.

Veel van Wimans gedichten gaan over geloof, sterfelijkheid en opgroeien op het Amerikaanse platteland. In dat opzicht vertoont hij verwantschap met de schrijfster Marilynne Robinson, die in haar boeken eveneens vaak verwijst naar het religieuze leven op het Amerikaanse platteland. Wiman en Robinson hebben meermaals wederzijdse bewondering voor elkaars werk geuit. Ofschoon Wiman zich in *Mijn heldere afgrond* mild kritisch uitlaat over andere (gelovige) Amerikaanse dichters, geeft hij tegelijkertijd aan dat hij beïnvloed is door dichters als Wallace Stevens, Craig Arnold, Gerard Manley Hopkins, Robert Bringhurst, Fanny Howe, Robert Frost, Patrick Kavanagh en Geoffrey Hill en zelfs William Wordsworth.

Goed, dit geeft een overzicht van Wimans verdiensten als dichter. Ik wil nu echter iets meer op zijn persoon inzoomen, op zijn persoonlijke achtergrond en op de kwesties waar hij over schrijft.

Christian Wiman werd in 1966 geboren in het westen van de staat Texas. In veel van zijn essays speelt die achtergrond een grote rol. In *Mijn heldere afgrond* schrijft hij bijvoorbeeld:

Ik groeide op in een plat, gezandstraald stadje in West-Texas: jaknikkers en pick-up trucks, katoen in wolken op de velden, een zieltogende winkelstraat levendige handel in dumpspullen, en boven dit alles een geweldige blauwe en grenzeloze leegte die mij nooit helemaal is opgevallen tot ik vertrok, en die zich verontrustend in mijn binnenste begon uit te breiden. Deze plek ‘overwegend christelijk’ noemen, is zoets als de Sahara overwegend zanderig noemen: ik had nooit een heuse ongelovige gezien tot mijn eerste dag op de universiteit in Virginia, toen een intimiderend hippe eerstejaars en passant van zijn atheïsme blijk gaf, alsof het ging om een culinaire voorkeur. Tegenwoordig omarm ik mijn eigen intellectualistische vorm van boekenatheïsme – met enige bekeringsijver, helaas – maar toen was ik niet minder geschokt dan wanneer de jongen grommend in het Aramees met zijn hoofd was gaan schudden.

Op vrijwel iedere pagina maakt hij tastbaar hoe het christendom van zijn jeugd in Texas hem heeft gestempeld. Hij schrijft hoe hij als kind met zijn ouders drie keer per week naar de kerk ging, hoe ze tijdens het ontbijt bijbelverzen opzegden en zichzelf ‘charismatische evangelicalen’ noemden. In het begin van *Mijn heldere afgrond* schrijft Wiman over een gebeurtenis toen hij een jaar of twaalf was. Hij kreeg een soort ‘ervaring’ die blijkbaar in zijn baptistische gemeenschap niet vreemd was. Hij kan zich het gebeurde niet meer herinneren, schrijft hij, maar wel de reactie van de volwassenen die hem vonden, ‘huilend en schuddend en opgekruld in de kelder van de kerk’ (13). Het was blijkbaar een echte ervaring, maar wat opvalt is dat Wiman sceptisch is over een religieuze duiding ervan, want een pagina later schrijft hij hoe hij ‘er door de cultuur op voorbereid [was] om *iets* te ervaren, en mijn eigen verstikte fantasie en mijn grondeloze verveling spanden samen om te beantwoorden aan de verwachting, met een regelrechte extase. Kortom, ik deed alsof’ (14).

Deze bekentenis is die van een atheïst, een ongelovige. En Wiman weet hoe het is om atheïst te zijn. Want na zijn kindertijd viel hij van zijn geloof af, een tijdlang was hij een apathisch atheïst: God deed er voor hem gewoon niet toe. Maar *Mijn heldere afgrond* is geworteld in een langzaam groeiend besef dat hij ergens tóch gelovig is. Dat besef verwacht hem, maakt hem onrustig, en die onrust spreekt op iedere bladzijde uit het boek. En die onrust is ook weer goed merkbaar in het nieuwe boek *Radicaal Licht*, ook al focust dat boek vooral op de dichters die Wiman inspireren en niet zozeer op Wiman zelf.

Maar die onrust heeft ook te maken met de tijd waarin Wiman zijn eigen geloof begon te ontdekken. Op de dag namelijk dat hij 39 jaar werd, kreeg Wiman, net getrouwd, de diagnose dat hij leed aan een zeer zeldzame en ongeneeslijke vorm van kanker. Veel fragmenten in dit boek gaan dus over angst, onrust en de onmenselijke pijn die hij doorleefde terwijl hij verschillende behandelingen

onderging. Het was in die tijd dat hij God vond. Of dat God hem vond. Ook voordat hij ziek werd zat Wiman al in een soort existentiële crisis, aangezien hij al een aantal jaren vanwege een writer's block geen gedicht meer op papier had gezet. Terwijl de fragmenten waaruit *Mijn heldere afgrond* bestaat, ontstonden, begon hij ook weer langzaam gedichten te schrijven. Kortom, iedere pagina ademt urgentie en een sfeer van crisis, transformatie, verandering en doorbraak.

Het is niet door gedichten of door kunst, niet door lijden of door pijn, maar door de liefde van andere mensen dat Wiman de liefde van God heeft ervaren, zo schrijft hij, in het bijzonder de liefde van zijn vrouw en zijn kinderen. God komt voor Wiman van buitenaf, God overkomt een mens. In *Mijn heldere afgrond* staat het gedicht 'Poštołka' (het Tsjechische woord voor 'torenvalk'), dat in het boek een tamelijk cruciale rol speelt en waarin hij de ontmoeting beschrijft van een torenvalk die plotseling op de vensterbank landt. Wiman beschrijft hoe hij en zijn toenmalige vriendin naar de valk kijken, maar opeens: 'Een rilling langs mijn ruggengraat. / De valk draaide toen zijn kop / En keek mij staalhard aan' (52). Op dat moment kantelt het gedicht en wordt het subject zelf het object, de kijker degene die bekeken wordt.

Dergelijke momenten hebben iets mystieks, aangezien ze wijzen op de aanwezigheid van een diepere dimensie van de werkelijkheid. Ook elders schrijft Wiman over momenten waarin 'iets, tijdens zo'n blik van aandacht, hoe dan ook de tirannie van het gewone heeft verstoord, alsof de wereld waarnaar ik staarde, terugstaarde naar mij' (89). Over dergelijke momenten schrijft Wiman:

Op zulke ogenblikken is het niet alleen alsof we in de werkelijkheid plotseling iets hebben ontwaard wat we van tevoren niet ontwaard hadden, maar alsof we zelf zijn waargenomen. Alsof de interstellaire ruimte, en alle lukrake atomen waarin we op een dag zullen verdwijnen, ons een soort onbegrijpelijke maar begrijpende aandacht schonk. Alsof ons iets door het vergeten zelf is ingefluisterd. (92-93)

Het is niet makkelijk om Wimans visie op geloof onder woorden te brengen. Zijn essays – ook *Radicaal Licht* – zijn fragmentarisch, vaak gebaseerd op dagboekaantekeningen. Er zit geen systeem in. Wiman is en blijft zoekende, hij weet het niet. En dat maakt zijn boeken zo herkenbaar voor mensen vandaag.

Ik raakte geïnteresseerd door Wimans werk omdat zijn boeken op boeiende manier laten zien hoe religie in onze samenleving verandert. In mijn eigen boeken beschreef ik al hoe met name de grens tussen geloof en ongeloof vervaagt. In mijn boek *God, iets of Niets?* verwees ik al naar de laatste dichtbundel *Wakend over God* van de schrijver Joost Zwagerman, die verscheen nadat Zwagerman zichzelf van het leven had beroofd, en waarin hij ineens tot ieders verrassing over God en over zijn

eigen vorm van geloof schreef. Een geloof dat persoonlijk, individueel en verre van traditioneel was. Gezien de recensies in de Engelstalige media had ik het idee dat Wiman met zijn boek in de VS voor eenzelfde verrassing zorgde: hier was een van de meest toonaangevende dichters van Amerika die ineens met een heel persoonlijk en niet traditioneel, maar wel herkenbaar geloofsboek komt. Wiman noemt zichzelf een christen, maar geeft ook toe dat hij een bepaalde vorm van atheïsme promoot. In een interview met Christa Tippett uit januari van dit jaar zei Wiman nog: 'I am convinced that the same God that might call me to sing of God at one time might call me, at another, to sing of godlessness' (<https://onbeing.org/programs/christian-wiman-how-does-one-remember-god-jan2018/>). Die dubbelzinnigheid fascineerde me toen en nog steeds.

Zowel Zwagerman als Wiman stellen vragen en geven ruimte aan twijfel vanwege de schijnbare afwezigheid van God in de wereld een grote rol. Het grootste verschil tussen Wiman en Zwagerman zit er mijns inziens in dat Wiman nauwer aansluit bij traditioneel-christelijke vormen van spreken en denken waarin Christus centraal staat. Tegelijkertijd is Wiman erg kritisch op rationalistische vormen van geloof en op dogma's en zet hij zich soms vrij stevig af tegen traditionele wijzen om over God te spreken. Hij is wars van gelovigen die menen kennis te hebben van God. Ervaring en beleving krijgen bij hem prioriteit boven de rede, waarbij hij vooral afgaat op zijn eigen, individuele (geloofs)beleving en de hoop uitsprekt dat zijn verwoording anderen mag helpen in hun eigen existentiële en levensbeschouwelijke zoektocht. Wiman wil geen enkele aanspraak doen op universele geldigheid. Zijn boeken en gedichten zijn de neerslag van een persoonlijke zoektocht. En ze nodigen uit tot een gesprek over de verhouding tussen God, geloof, angst en pijn, en de wederwaardigheden van het alledaagse leven – een gesprek dat wij vanmiddag ook willen voeren.

In een interview gisteren in het *Nederlands Dagblad* troffen mij enkele woorden van Wiman waarmee ik deze inleiding wil besluiten: 'Ik zou graag een sterk geloof hebben en schrijf daar ook veel over. Ik bewonder vooral de natuurlijke relatie die mijn grootmoeder met God had. Maar dat is voor mij onbereikbaar. Ik vind mezelf daarom vaak falen als christen. Mijn geloof lijkt op het schrijven van een gedicht. Dat is ook een oefening in mislukken. Hoe meer je denkt een goede dichter te zijn, hoe minder je het bent. Voor mij is dat met geloof in God ook zo: hoe meer je denkt een goede christen te zijn, hoe minder je het vaak bent.'